

Rasuljon YUSUPOV,

Andijon qishloq xo'jaligi va agrotexnologiyalar instituti "Gumanitar fanlar" kafedrasida dotsenti

E-mail: rasuljon979956768@gmail.com, yusupovrasuljon2@gmail.com

Tel: 97-995-67-68

"Kokand universiteti" Andijon filiali dotsenti R. Ataxonov taqrizi asosida

PRIORITY OF "HUMAN DIGNITY" WHILE ENSURING THE RULE OF LAW.

Annotation

The article covers the sequence aimed at fully ensuring the implementation of constitutional norms, ultimately increasing the "human value" in the literal sense, improving the quality of service to the people based on the system principle of "man - society - state" in the life of the state and society.

Key words: Constitution, norm, state, society, human, new, editorial, scope, sovereign, democracy, republic, legal, social, secular, legal, space, time, population, privilege, man, value, state, teacher, neighborhood, leader.

ПРИОРИТЕТ «ЧЕЛОВЕЧЕСКОГО ДОСТОИНСТВА» ПРИ ОБЕСПЕЧЕНИИ ПРАВОПОРЯДКА.

Аннотация

В статье необходимо обеспечить полную реализацию конституционных норм, в конечном итоге к буквальному возвышению «человеческого достоинства», повышению качества обслуживания народа на основе системного принципа «человек – общество – государство» в жизни государства и общества. Целенаправленное освещение.

Ключевые слова: Конституция, норма, государство, общество, человек, новое, пересмотр, сфера действия, суверен, демократия, республика, правовое, социальное, светское, правовое, пространство, время, население, привилегия, человек, ценность, государство, учитель, соседство, лидер.

QONUN USTUVORLIGINI TAMINLASHDA "INSON QADRI" USTIVORLIGI

Annotatsiya

Maqolada konstitutsiyaviy normalarning ijrosini to'liq ta'minlash, pirovardida "inson qadri"ning tom ma'noda yuksalishiga, davlat va jamiyat hayotini "inson – jamiyat – davlat" degan tizim tamoyili asosida xalqqa xizmat ko'rsatishning sifat darajasini oshirishga ketma-ketlik asosida qaratilgani yoritilgan.

Kalit so'zlar: Konstitutsiya, norma, davlat, jamiyat, inson, yangi, tahrir, ko'lam, suveren, demokratiya, respublika, huquqiy, ijtimoiy, dunyoviy, yuridik, makon, zamon, aholi, imtiyoz, inson, qadri, davlat, o'qituvchi, mahalla, rahbar.

Kirish. Yangi tahrirdagi O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasida "inson – jamiyat – davlat" degan tamoyilga asoslangan yangi boshqaruv tizimining huquqiy asoslari belgilab berildi. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining yangi tahriri 2023 yil 1 maydan e'tiboran kuchga kirdi. Mamlakatimizda qonun ustivorligini taminlanishida, qonun hujjatlarini, shu jumladan yangi tahrirdagi Konstitutsiyamizni yaratishda, qonun majmualari va nazariyalari muhim o'rin tutdi. Bu esa albatta qonunchilik tizimida intellektual qobiliyat muhim o'rin egallashining yaqqol na'munasidir.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili. Tan olish kerakki, hayotning o'zi va islohotlar shiddati mustaqillik davrida amalga oshirilgan islohotlar bilan bir qatorda jamiyat va davlat hayotida yillar davomida yig'ilib qolgan va o'z yechimini kutayotgan tizimli muammolar mavjudligini ko'rsatdi. Bu muammolarni qisqa vaqt ichida yechish uchun o'zimizda iroda, qat'iylik va shijoat topa oldik. Inson bolasi borki, orzu-umid bilan yashaydi. Davlat va jamiyat uning orzu va maqsadlari ushali shiga yordam berishi shart va zarur. Biz anashu davlatni-qalbmiz va ongimiz shurimizdan mustahkam o'rin olgan Yangi O'zbekistonni barpo etishga qat'iy bel bog'ladik. Biz o'n yillar, asrlar davomida amal qilib kelingan "inson-jamiyat-davlat" tamoyiliga o'zgartirdik. Yurtimizda "Davlat-inson uchun" g'oyasi amal qila boshladi[1] deya Prezident SH.M.Mirziyoyev bejiz takidlamagan. Bu borada O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyaviy qonun ustivorligini taminlashda "Davlat-inson uchun" g'oyasi fuqarolarning huquqiy imtiyozlarini, huquqiy madaniyatini yuksalib borilayotganidan dalolatdir.

O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasiga 1992 yildan buyon jami 15 marta o'zgartirish kiritilgan, bu safar esa o'zgarishlar ko'lamini kattaligi sabab oliy yuridik kuchga ega normativ-huquqiy hujjatning yangi tahriri qabul qilindi. Yangilanish natijasida, bosh qomusdagi moddalar soni 128 tadan 155 taga, undagi normalar esa 275 tadan 434 taga oshdi. Umuman, rasmiylarga ko'ra, konstitutsiya 65 foizga yangilangan[2]. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining yangi tahriri[3] rivojlangan huquqiy davlat, fuqarolik jamiyatini qurishda o'z salmog'i bilan alohida o'rin egallaydi.

Tadqiqot metodologiyasi. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi- ning yangi tahririning quyidagi eng muhim o'zgarishlari ketma ketligiga etibor berib o'tamiz: birinchdan, O'zbekiston – huquqiy, ijtimoiy va dunyoviy davlat: Konstitutsiyaning 1-moddasidagi "O'zbekiston – suveren demokratik respublika" jumlasini quyidagicha o'zgartirildi: birinchdan O'zbekiston – boshqaruvning respublika shakliga ega bo'lgan suveren, demokratik, huquqiy, ijtimoiy va dunyoviy davlat. Ikkinchdan, Konstitutsiyasiga to'g'ridan to'g'ri amal qiladi: 15-moddaga quyidagicha qo'shimcha qo'shildi: O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi mamlakatning butun hududida oliy yuridik kuchga ega, to'g'ridan to'g'ri amal qiladi va yagona huquqiy makonning asosini tashkil etadi. Uchinchdan, imtiyozlar qonunda yozib qo'yilishi shart emasligi;

Yangi konstitutsiyaning 19-moddasi esa (avvalgi 18-modda) – fuqarolarning jinsi, millati, mavqeyi va hokazolardan qat'i nazar qonun oldida tengligi haqida. Bu moddaning 2-qismi quyidagicha o'zgard: Eski: Imtiyozlar faqat qonun bilan belgilanib qo'yiladi hamda ijtimoiy adolat prinsiplariga mos bo'lishi shart. Yangi: Imtiyozlar faqat qonunga muvofiq belgilanadi va ijtimoiy adolat prinsiplariga mos bo'lishi shart. To'rtinchdan, barcha noaniqliklar – inson foydasiga: Inson bilan davlat organlarining o'zaro munosabatlarida yuzaga keladigan qonunchilikdagi barcha ziddiyatlar va noaniqliklar inson foydasiga talqin etiladi. Beshinchidan inson huquqlari ijtimoiy axloq va jamoat tartibini saqlash maqsadida cheklanishi mumkin: Huquq va erkinliklarning cheklanishi masalasi avvalgi konstitutsiyada quyidagi ikkita norma bilan tartibga solingan edi: -Insonning konstitutsiya va qonunlarda mustahkamlab qo'yilgan huquq va erkinliklari daxlsizdir hamda ulardan sud qarorisiz mahrum etishga yoki ularni cheklab qo'yishga hech kim haqli emas. -Fuqarolar o'z huquq va erkinliklarini amalga oshirishda boshqa shaxslarning, davlat va jamiyatning qonuniy manfaatlarini, huquqlari va erkinliklariga putur yetkazmasliklari shart. Konstitutsiyaning yangi tahririda yuqoridagi ikkita norma deyarli o'zgarishsiz saqlab qolindi. Shu bilan birga, quyidagicha yangi

norma qo'shildi: Insonning huquq va erkinliklari faqat qonunga muvofiq va faqat konstitutsiyaviy tuzumni, aholining sog'lig'ini, ijtimoiy axloqni, boshqa shaxslarning huquq va erkinliklarini himoya qilish, jamoat xavfsizligini hamda jamoat tartibini ta'minlash maqsadida zarur bo'lgan doirada cheklanishi mumkin.

Shu o'rinda, namoyishlarga oid moddani ham eslatib o'tish o'rinni. Bu modda avvalgi holida, o'zgarishlarsiz saqlab qolindi: Fuqarolar o'z ijtimoiy faolliklarini O'zbekiston Respublikasi qonunlariga muvofiq mitinglar, yig'ilishlar va namoyishlar shaklida amalga oshirish huquqiga ega. Hokimiyat organlari faqat xavfsizlik nuqtai nazaridagina bunday tadbirlar o'tkazilishini to'xtatish yoki taqiqlash huquqiga ega.

Oltinchidan, o'qituvchilarga alohida e'tirof bildirildi: Konstitutsiyaga o'qituvchilar haqida modda qo'shildi. U ikki banddan iborat: O'zbekiston Respublikasida o'qituvchining mehnati jamiyat va davlatni rivojlantirish, sog'lom, barkamol avlodni shakllantirish hamda tarbiyalash, xalqning ma'naviy va madaniy salohiyatini saqlash hamda boyitishning asosi sifatida e'tirof etiladi. Davlat o'qituvchilarning sha'ni va qadr-qimmatini himoya qilish, ularning ijtimoiy va moddiy farovonligi, kasbiy jihatdan o'sishi to'g'risida g'amxo'rlik qiladi. Yettinchidan, yer xususiy mulk bo'lishi mumkin: O'zbekistonda 2022 yildan e'tiboran qishloq xo'jaligiga mo'ljallanmagan yer uchastkalarini xususiyashtirish boshlangan. Shu bilan deyarli bir vaqtda, o'tgan yili e'lon qilingan yangi konstitutsiya loyihasining birlamchi versiyasida qishloq xo'jaligiga mo'ljallangan yerlarni xususiyashtirish mumkin emasligiga ishora qilingan edi. Yakuniy talqindan bunday cheklov olib tashlandi va yerni xususiyashtirishga oid norma quyidagicha shaklga keltirildi: Yer qonunda nazarda tutilgan hamda undan oqilona foydalanishni va uni umummilliy boylik sifatida muhofaza qilishni ta'minlovchi shartlar asosida va tartibda xususiy mulk bo'lishi mumkin. Bosh qomusning o'tgan yili e'lon qilingan birinchi loyihasida unga quyidagicha jumlani kiritish taklif etilgan edi: "Iqtisodiy faoliyatda insofsiz raqobatga, monopollashtirishga yo'l qo'yilmaydi". Yakunda bu boradagi normalar quyidagicha ko'rinish oldi: Davlat bozor munosabatlarini rivojlantirish va halol raqobat uchun shart-sharoitlar yaratadi. Monopol faoliyat qonun bilan tartibga solinadi va cheklanadi. Hujjatning birlamchi loyihasida mavjud bo'lgan: "Xususiyashtirish natijalari qayta ko'rib chiqilmaydi hamda bekor qilinmaydi" degan normani konstitutsiyaga kiritmaslikka qaror qilindi. Sakzinchidan, OAV faoliyatiga to'sqinlik qilish javobgarlikka sabab bo'ladi: Avvalgi konstitutsiyaning "Ommaviy axborot vositalari" nomli bobi bitta moddadan iborat edi. Unda shunday deyilgandi: "Ommaviy axborot vositalari erkindir va qonunga muvofiq ishlaydi. Ular axborotning to'g'riligi uchun belgilangan tartibda javobgardirlar. Senzuraga yo'l qo'yilmaydi". Yangi konstitutsiyaga ko'ra, bu bosh ikkita moddadan iborat bo'ldi: Ommaviy axborot vositalari erkindir va qonunga muvofiq ish olib boradilar. Davlat ommaviy axborot vositalari faoliyatining erkinligini, ularning axborotni izlash, olish, undan foydalanish va uni tarqatishga bo'lgan huquqlari amalga oshirilishini kafolatlaydi. Ommaviy axborot vositalari o'zi taqdim etadigan axborotning ishonchligi uchun javobgardir. Senzuraga yo'l qo'yilmaydi. Ommaviy axborot vositalarining faoliyatiga to'sqinlik qilish yoki aralashish qonunga muvofiq javobgarlikka sabab bo'ladi. Asosiy yangilik – OAV faoliyatiga to'sqinlik uchun javobgarlik konstitutsiya darajasida belgilandi. To'qqizinchidan, davlat boshqaruvidagi o'zgarishlar. Prezidentning vakolat muddati 7 yil bo'ldi. O'zbekistonning yangi tahrirdagi konstitutsiyasiga binoan: Prezidentning vakolat muddati 5 yildan 7 yilga uzaytirildi. Prezidentning "davlat boshlig'i" maqomi, ayni bir shaxs surunkasiga ikki muddatdan ortiq prezident bo'lishi mumkin emasligi, prezidentning qasamyodi matni va prezidentga taalluqli boshqa aksariyat normalar o'zgarishsiz qoldirildi. Ma'lumot uchun, prezidentning vakolat muddati 2003 yilda ham 5 yildan 7 yilga uzaytirilgan, 2011 yilda esa qaytib 7 yildan 5 yilga tushirilgan edi. Bosh vazir nomzodini endi prezident taqdim etadi. Senatorlar soni 100 nafardan 65 nafarga tushiriladi. 14 ta hududdan 6 nafardan emas, 4 nafardan senator saylanadi, prezident tomonidan tayinlanadigan senatorlar soni 16 nafardan 9 nafarga qisqaradi. Bu o'zgarish 2024 yilda bo'ladigan parlament saylovi vaqtida kuchga kiradi. Qonunchilik palatasi deputatlari sonini (150 nafar) oshirmaslikka, o'zgarishsiz qoldirishga qaror qilindi. Bosh vazirni tayinlash va unga ishonchsizlik votumi bildirishda Senatning ishtiroki bekor qilindi. Korruptsiyaga va monopoliyaga qarshi kurashish organlari rahbarlarini prezident taqdimiga binoan saylash Senatning vakolatiga kiritildi. Qonunchilik palatasi qonunlar bo'yicha qo'shimcha vakolat oldi. Unga ko'ra, endilikda Senat qonunni ma'qullash yoki rad etish to'g'risida 60 kun ichida qaror qabul qilmasa, Qonunchilik palatasi qonunni prezidentga yuboradi. Qonunlarning prezident tomonidan imzolaniishi va e'lon qilinishi uchun belgilangan muddat 30 kundan 60 kungacha uzaytirildi. Prezident tomonidan qaytarilgan qonun parlament palatalari tomonidan yana qabul qilingan taqdirda, prezidentning bu qonunni imzolash va e'lon qilish muddati o'zgarishsiz (14 kun) qoldirildi. Prezident muddatidan ilgari prezident saylovini tayinlashga haqli ekani belgilandi. Bundan tashqari, Qonunchilik palatasi va Senatga o'zini o'zi tarqatib yuborish vakolati berildi (palata a'zolarining kamida uchdan ikki qismining ovozi talab etiladi). Shuningdek, jiddiy voqealar ro'y berganida, ikki palata qo'shma qaror qabul qilgan holda parlament tekshiruvi o'tkazishi mumkinligi yozib qo'yildi. Sudyalarning muayyan ishlar bo'yicha hisobdor bo'lmaydi. Konstitutsiyaga qo'shilgan bu norma bo'yicha ham huquqiy sharhga zarurat bor. "Sudlar to'g'risida"gi qonunda "hisobdor" tushunchasi uchramaydi. Sudyalarning o'zlari chiqargan qarorlari bo'yicha hisobdor bo'lmasligi odil sudlovni ta'minlashga qanday ta'sir qilishi – izohtalab holat, bizningcha. Bu kabi mavhum qoidalar pirovardida yangi konstitutsiyaning uning targ'ibotida ko'p marta aytilgan va hujjatning o'zida ham belgilangan to'g'ridan to'g'ri ishlaydigan qonun bo'lishini savol ostida qoldiradi. Konstitutsiyaviy sud sudyalari 10 yil muddatga saylanadi va qayta saylanishi mumkin bo'lmaydi. Avvalgi tartibga ko'ra, bu muddat birinchi marta saylanganida 5 yil, keyingisida 10 yil edi. Ayni bir shaxs surunkasiga ikki martadan ortiq bitta lavozimni egallashi mumkin emasligi haqidagi qoida, prezidentdan tashqari, Senat raisi, Qonunchilik palatasi spikeri, Oliy sud raisi va o'rinbosari, Sudyalarning oliy kengashining raisi va o'rinbosari, Markaziy saylov komissiyasi raisi, bosh prokuror, hokimlar va kengashlar raislariga nisbatan ham tatbiq etiladigan bo'ldi. Referendumda qabul qilingan qonunning 7-moddasi bilan, barcha darajadagi davlat mansabdorlarining ayni paytga qadar egallab kelgan muddatlari nollashtirildi. Ular lavozimlarini egallab kelayotganining surunkali muddatlari sonidan qat'i nazar, boshqa fuqarolar bilan teng ravishda xuddi shu lavozimlarga saylanish va tayinlanishga haqli, deb belgilandi. O'ninchidan, mahalliy davlat hokimiyatidagi o'zgarishlar. Hokimlar kengash raisligidan ketadi: Mahalliy davlat boshqaruvida vakillik va ijro etuvchi organlar bir-biridan ajratilmoqda. Bu boradagi hozirgi tartib hokimiyatning bo'linish va hokimiyat bo'g'inlarining o'zaro tiyib turish prinsipiga zid. Bosh qomusning yangi tahririga asosan, bunga barham berilib, mahalliy kengashlar saylanadigan vakillik organlari, hokimliklar esa ijro organlari deb belgilanmoqda.

Tahlil va natijalar. Shunga muvofiq, quyidagi sanalardan boshlab, hokimlarning kengashlarda raislik qilishiga barham beriladi: viloyatlarda va Toshkent shahrida 2024 yilgi deputatlik saylovlari yakunlari bo'yicha; tuman va shaharlarda 2026 yil 1 yanvardan boshlab. Mahalliy kengashlar raislari kengash deputatlari orasidan 5 yil muddatga saylanadi. Hokimlar esa 5 yil muddatga tayinlanadi, tayinlangan hokimni kengashlar tasdiqlaydi. Shu tariqa, kengash raislari ham, hokimlar ham to'g'ridan to'g'ri aholi tomonidan saylanmaydi. Kengashlarning vakolatlariga, jumladan, quyidagilar kiradi: mahalliy budjetni ko'rib

chiqish va qabul qilish, uning ijro etilishi ustidan nazoratni amalga oshirish; hududlarni ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirish va aholini ijtimoiy himoya qilish dasturlarini tasdiqlash; hokimni lavozimga tasdiqlash, uning faoliyati to'g'risidagi hisobotlarni eshitish.

Hokimlarning vakolatlari esa, jumladan, quyidagilardan iborat bo'ladi: konstitutsiya va qonunlarni, parlament palatalarining qarorlarini, prezidentning farmonlari, qarorlari va farmoyishlarini, Vazirlar Mahkamasining, yuqori turuvchi hokimlarning va tegishli xalq deputatlari kengashlarining qarorlarini bajarish; hududlarni iqtisodiy, ijtimoiy, madaniy va ekologik jihatdan rivojlantirishni ta'minlashga qaratilgan chora-tadbirlarni amalga oshirish; mahalliy budjetni shakllantirish va ijro etish. Hokimlar va mahalliy kengashlarning faoliyatini tashkil etish tartibi bo'yicha alohida qonunlar qabul qilinadi. Mahalliy masalalar bo'yicha ularning vakolatlari qanday taqsimlanishi ana shu qonunlarda aks etadi.

Xulosa va takliflar. Umuman olganda jamiyat organlarini tizimli shakllantirish va boshqarishda, qonun ustuvorligini vujudga keltirish eng muhim yo'nalish hisoblanar ekan, yangi tahrirdagi Konstitutsiya ijrosini to'liq ta'minlash barcha darajadagi davlat organlari va tashkilotlarining birinchi navbatdagi ustuvor vazifasi bo'lib hisoblanadi. Demak Yangi tahrirdagi O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasida belgilangan konstitutsiyaviy normalarning ijrosini so'zsiz ta'minlash barcha sohalarda "inson qadri"ning tom ma'noda yuksalishiga, davlat va jamiyat hayotini "inson – jamiyat – davlat" degan tizimga asoslangan yangi va zamonaviy tarzda boshqarish imkonini berishi, o'z samarasini isbotini fuqarolarni huquqiy ongini yanada rivojlanishi bilan chambarchas bog'liqligi o'z isbotini topadi.

ADABIYOTLAR

1. Sh.Mirziyoyev. Yangi O'zbekiston strategiyasi. "O'zbekiston" nashriyoti,-2021
2. Xalq so'zi 2023yil 2 may, №87-88 (8431) son
3. O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi. -Toshkent, "Adolat" milliy huquqiy axborot markazi -2023 y.-336 b.